

8 Kulturhistorie

Lige siden Romerriget har bogstavernes æstetik spillet en rolle for forståelsen af teksters indhold – og for vores hverdag. Den rette skrifttype kan få slik til at smage bedre og give en skoleopgave højere karakter

AF BENJAMIN KRASNIK, KIM SCHOU OG OLE MUNK

krasnik@k.dk | schou@k.dk | munk@k.dk

Stop op engang og kig på det, du læser. Se ordene, betragt dem nøje. De består ikke blot af bogstaver og tegn, men er i sig selv gennemtænkte tegninger; en skrifttype. Den hedder *Meta Serif*.

Der er god grund til, at netop denne skrifttype anvendes i din avis. Der er faktisk tænkt en del over det. Visse af bogstaverne har subtile detaljer, der giver *Meta Serif* et særpræg i forhold til andre letlæselige skrifter – det lille g er det mest åbenlyse eksempel – og bidrager til Kristeligt Dagblads unikke designudtryk. Æstetik og indhold går nemlig hånd i hånd. Denne særlige forbindelse har man været bevidst om, lige siden Cæsar spredte sine budskaber i hele det romerske imperium med den første egentlige standardiserede skrifttype, *Capitalis Monumentalis*. To tusinde år senere er den ifølge nogle eksperter stadig blandt de smukkeste.

Og dét selvom konkurrencen er stor – for med de teknologiske landvindinger, især bogtrykkerkunsten og computere, har skriftdesign udviklet sig eksplosivt. I dag findes der et utal af både hædrede og hadede typer. Du har sikkert hørt om både *Times New Roman*, *Helvetica* og *Comic Sans*. Tekstprogrammet Word har flere hundrede typer at vælge imellem; store, små, tykke, tynde, finurlige, uforståelige, mærkelige og så videre. Skrifttypen *Arial* har eksempelvis hele 20 varianter.

De mange navne og typer kan hurtigt blive forvirrende, og for det utrænede øje kan det være svært at se forskel på de ofte små variationer i bogstavernes former og kurver. Men den rette skrifttype kan betyde succes eller fiasko for en tekst og for en virksomhed. Ord på skrift er og har altid været magtfulde, og deres udseende påvirker den måde, vi forstår indholdet på. Æstetikken havde for eksempel en betydning for udbredelsen af Martin Luthers bibeloversættelse og Reformationen for 500 år siden. Den var, for sin tid, let aflæselig. Og nazisterne var bevidste om den "rigtige" tyske skrifttype i deres propagandamaskine.

Skrifttyper har en større indflydelse på vores liv, end vi formentlig går og tror, påpeger eksperter.

"Journalister skriver musikken, skrifttyper laver lyden. Skrifttyper fungerer, fordi vi ikke lægger specielt mærke til dem, ligesom baggrundsmusik. Vi opdager den først, når den stopper," siger den tyske professor Erik Spiekermann, typograf og designer og tilknyttet kunstudannelsen på universitetet i Bremen – og i øvrigt manden, der har designet den skrifttype, du kigger på lige nu. Den er luftig, og bogstaverne er markant forskellige, hvilket gør den let at læse, samtidig med at den er elegant og helstøbt.

Skrifttyper har så stor en indflydelse på vores dømmekraft, at vi eksempelvis vælger vores kaffe ud fra bogstavernes form på pakken. Det påstår den britiske grafiker og foredragsholder Sarah Hyndman, der har arbejdet i reklamebranchen i mange år.

"Vi er alle skrifttypeforbrugere," siger hun i en TED-talk, et foredrag på nettet. "De spiller en afgørende rolle i vores hverdag. De hjælper os med at navigere, med at tage valg, med at shoppe. De skaber tryghed (...). Som verden udvikler sig er det afgørende, at alle, der er involveret i fremtidens kommunikation og teknologi, forstår skrifttypens magt," siger Sarah Hyndman.

For at forstå, hvorfor bogstavernes æstetiske fremtoning har så stor betydning for vores liv og ser ud, som de gør, må man kigge lidt på skrifttypernes historie.

Den første konsekvente kobling af budskab og æstetik stod romerne altså for. Når Cæsar i sin tid udsendte dekret, var det afgørende for ham, at budskabet blev præsenteret ensartet og enkelt for imperiets mange og forskellige indbyggere.

Skriften havde fællestræk med den klassiske antikke arkitektur og har fået navnet *Capitalis Monumentalis*, fordi den bestod af såkaldte *majuskler* (store bogstaver). Bogstaverne blev formentlig først malet med en pensel og dernæst hugget ud med hammer og mejsel.

Den romerske typografi har præget moderne skrifttyper som for eksempel

Times New Roman og *Meta Serif*, ja, den slags skrifter har ligefrem navn efter romerne, idet de betegnes som "romerske" på engelsk – og på dansk som "antikva" efter det latinske ord for "gamle" eller "antikke". Det fortæller Henrik Birkvig. Han er grafisk designer og faglig leder på Danmarks Medie- og Journalisthøjskole samt medlem af Designrådet.

"Romernes brug af en bestemt slags skrift er et af de tidligste eksempler på den effekt, som skriften kan have. Det var magtens og magthavernes skriftform. Det var romernes måde at tydeliggøre, at nu talte den romerske stat til dig. Og det fungerede i hundrevis af år helt fra Rom til Hadrians Mur i det nordlige England, hvor man kan finde indhugninger med denne skriftform," fortæller Henrik Birkvig.

Han kalder romernes skrifttype for den største succes inden for udbredelsen af typer – og ja, den smukkeste: "Man kan se den på foden af Trajansøjlen i Rom, og den er anvendt i Hollywoods storfilm. Det er en af de smukkeste skrifttyper på grund af forholdet mellem tykke og tynde streger," siger han.

Senere blev det en anden magtfuld skrift, der prægede teksterne i en lang periode. De gotiske skrifter, der har deres rødder i den gotiske stilperiode (cirka 1150 til 1530), blev taget i brug i store dele af Nordeuropa i 1800- og 1900-tallet. Det er dem, vi kender som "krøllede bogstaver", og som især tysktalende lande stædigt holdt fast i, mens mange andre gradvist gik over til at anvende de klassiske romersk inspirerede bogstaver og tegn.

Rigskansler Otto von Bismarck nægtede ligefrem at læse tyske bøger skrevet med antikvaskrift, som han havde fået i gave, og sendte dem retur med hilsenen "Deutsche Bücher in lateinischen Buchstaben lese ich nicht!" (Jeg læser ikke tyske bøger skrevet med latinske bogstaver!).

Også nazisterne var begejstrede for de gotiske bogstaver og de karakteristisk kantede frakturtyper. Den 3. januar 1941 erklærede Martin Bormann, leder af partikancelliet og Adolf Hitlers personlige sekretær, imidlertid, at de hidtil elskede skrifttyper var skabt af jøder. Derfor skulle man nu anvende antikva i stedet. Alle skolebøger måtte genudgives med førerens foretrukne skrift.

Den latinske antikva-type havde som romernes *Capitalis Monumentalis* overlevet mange århundreder. I middelalderen begyndte lærde munke at nedfælde ordene på papir i stedet for sten, og med den nye teknik indførtes små bogstaver – *minuskelne* – igen påvirket af tidens arkitektoniske stil, som man så i gotiske katedraler.

En ny revolution opstod i slutningen af 1400-tallet, da en guldsmed ved navn Johann Gutenberg fik en genial idé. "Han rationaliserede arbejdet med at lave sats, altså tekst til trykning af flere eksemplarer af den samme tekst, der gør det muligt at genbruge typerne," fortæller Henrik Birkvig.

Med Gutenbergs trykkekunst blev tekst gjort tilgængelig for menigmand, og pludselig kunne masserne få indsigt i Gutenberg-bibelen og nogle år senere Martin Luthers 95 teser, der hurtigt blev oversat og udgivet i mange eksemplarer med letlæselige bogstaver.

Med renessancen fik den hidtil langtidsholdbare gotiske skrift nord for Alperne stærk konkurrence fra den genoplyvede antikva-type. På italienske læreanstalter sad skriftkloge humanister, der foretrak antikvaskriften, som man havde anvendt til manuskripter og dermed også overførte til trykte værker. I de følgende århundreder kom der virkelig gang i udviklingen af nye skrifttyper i Italien, Frankrig og England.

De store følelser omkring skrifttyper nåede også tidligt til USA, hvor den senere præsident Benjamin Franklin i 1760 sendte et brev til den engelske forretningsmand John Baskerville, hvis hobby også var bogstavets former. Franklins brev indeholdt en støtte til John Baskervilles nye skrifttype, som stadig anvendes i dag, men som i begyndelsen blev udsat for kritik fra offentligheden. Flere mente ligefrem, at dens meget tynde streger kunne gøre læserne blinde!

Efter Anden Verdenskrigs kaos og ødelæggelser var kunsten drevet mod æstetisk orden, og det gjaldt også skrift-

Skriftfamilier

► **Skrifttyper inddeles i familier.** De mest almindelige er:

► **Serif**, også kaldet **antikva**: Skrifttyper med "fødder" – små tværstreger på bogstaverne. Disse streger kaldes **seriffer**. Eksempler: **Times New Roman**, **Georgia**, **Baskerville**.

► **Sans serif**, også kaldet **grotesk**: Skrifttyper uden seriffer. Blev for alvor populære fra midten af 1800-tallet. Eksempler: **Helvetica**, **Gill Sans**, **Futura**.

► **Pladeserif**, også kaldet **egyptienne**: Skrifttyper, hvor "fødderne" er lige så kraftige som selve bogstavet. For eksempel **Duplicate Slab**, som bruges i Kristeligt Dagblads logo.

► **Script**: Skrifttyper baseret på hånd- og skråskrift. Bruges oftest i dekorativt øjemed. Eksempler: **Mistral**, **Lucida Handwriting**, **Comic Sans**.

► **Dekorative**: Fællesbetegnelse for særlige skrifttyper, der falder lidt uden for kategori. Fungerer dårligt til længere tekst. Mest brugt til overskrifter. Eksempler: **Cooper Black**, **Algerian**, **Broadway**, **Stencil**, **San Francisco**.

► **Gotiske**: Skrifttyper baseret på den typiske stil i håndskrevne bøger fra 1100-tallet og frem. For eksempel **Textura**.

typerne, fortæller Henrik Birkvig. "I eksempelvis aviser, magasiner og bøger begyndte man at opdele siderne i moduler. I typografien anvendte man så få størrelser af skrift som muligt for at få et så roligt og enkelt resultat som muligt. Det var en meget 'ordnning muss sein'-agtig tilgang til designet," siger han og fremhæver skrifttypen *Helvetica* som kerneeksempel – en af periodens mest populære og "en af de mest neutrale og klare, vi har." Danskere vil blandt andet kende den fra DSB's logo og design fra 1970'erne frem til begyndelsen af dette århundrede.

At skrifttypen kan betyde meget for oplevelsen af indholdet, erfarede den amerikanske universitetsstuderende Phil Renaud fra Phoenix, da han i 2006 så en mystisk tendens i karaktererne for de essays, han afleverede det år. Han sammenlignede de mange afleveringer, der var skrevet i forskellige skrifttyper og mente at kunne konkludere, at typen *Georgia* havde givet et højere gennemsnit end de øvrige.

"Måske taler skrifttyper meget højere, end vi tror, de gør," skrev Renaud efterfølgende ifølge det britiske nyhedsmagasin *The Week*.

Det gør de ganske givet, supplerer Henrik Birkvig: "Man kan iagttage en mand, der sidder på en støjende café med en bog. Han er bevidst om de forstyrrende rammer, men er trods det sunket ned i tekstens indhold. Han ser ind igennem typografiens. Og så har den virket. Det er den 'transparente' typografi (...) til forskel fra de situationer, hvor skrifttyper anvendes til branding og i stedet netop skal få folk til at standse op og genkende afsenderen ud fra skrifttypen i for eksempel annoncer," siger han.

Hvad er så tendensen inden for skrifttyper i dag?

En af tidens store stilmæssige strømninger er ifølge Henrik Birkvig den stilrene æstetik, som i fagtermer beskrives som geometriske grotesker. Det vil sige skrifter tegnet med passer og lineal. Med cirkelrunde o'er. Se for eksempel de nye og simplificerede logoer for Google og Det Kongelige Teater. Præsident Barack Obamas kampagne, "Yes we can", skrevet med *Gotham*, var med til at skubbe på denne udvikling, fordi man til kampagnematerialet netop anvendte denne skriftform og med stor succes.

Men der findes ikke rigtige eller forkerte skrifttyper, kun forkerte måder at bruge dem på, fortæller Erik Spiekermann.

Han mener, at mange især yngre designere af skrifttyper har et forkert fokus i dag.

"Deres skrifttyper er ofte for smalle og for små til mindre skærme, fordi designerne fokuserer på at imponere kolleger og på at følge trends i stedet for at tænke på læserne. Man kan eksempelvis spille alle toner på en trompet eller en violin, men en designer bør altid spørge, hvad slags musik tonerne er skrevet til. Når de funktionelle problemer er løst, kan der stadig tilføjes en smule stil og smag. Skrifttyper er en indikator for, hvad der sker i verden, ligesom mode," siger den tyske professor.

Skrifttyper fortæller historier og skaber myter og kan påvirke vores valg af shampoo, kaffe og måske ligefrem avis. Skrifttyper taler nemlig ifølge den britiske grafiker Sarah Hyndman til vores underbevidsthed og instinkter.

I et eksperiment fik hun dokumenteret, at det samme stykke slik for de medvirkende smagte forskelligt, afhængig af hvilke skrifttyper, de kiggede på. Kurvede og tykke typer gjorde slikket sødt og blødt. Smalle og skarpe ord gjorde det bittert og hårdt. På samme måde udgør de ord, du siger til en anden, måske kun 10 procent af formidlingen. Resten er præsentation: toneleje, kropssprog og tøj, forklarer Sarah Hyndman i sin TED-talk:

"En skrifttype kan give en stor og mægtig virksomhed en venlig og troværdig stemme. De kan gøre noget billigt og masseproduceret til at fremstå håndlavet og eksklusivt." "Som skrifttyperdesigner har man et stort ansvar."

BAGSIDEN

En skrifts punktstørrelse svarer til afstanden fra toppen af overlængderne ¹⁾ til bunden af underlængderne ²⁾. Men hvor store bogstaverne faktisk virker, afhænger i lige så høj grad af skriftens x-højde ³⁾

Meta Serif

Kristeligt Dagblads skrifttype bygger på groteskskriften **Meta Sans**, der af ophavsmanden **Erik Spiekermann** var tænkt som et modsvar til den ifølge ham overbrugte *Helvetica*, som han fandt "kedelig og intetsigende". Her i avisen optræder den sammen med **Fira Sans**, der ligeledes bygger på *Meta Sans*.

Times New Roman

► **Indført i den britiske avis The Times** i 1931, designet af **Stanley Morison** og **Victor Lardent**. Også kendt fra skriveprogrammet **Word**, hvor den i mange år var standardskrifttype, og fra hjemmesidernes barndom. Sammen med *Helvetica* nok den mest udbredte skrifttype siden Anden Verdenskrig.

Helvetica

► **Udviklet i 1957** af den schweiziske skriftdesigner **Max Miedinger** og **Eduard Hoffmann**. Er blevet synonym med begrebet "schweizertypografi". Brugt af utallige varemærker – for eksempel **DSB** fra 1972 til 2002, **BMW**, **Lufthansa**, **Toyota**, **Microsoft**, **General Motors**, **BASF**, **Panasonic**, **Nestlé** og **iPhone** (1-4).

Comic Sans

► **Udviklet af Vincent Connare**, baseret på håndtekstningen i tegneserierne **Watchmen** og **The Dark Knight Returns**. Udgivet i 1994 af Microsoft. Muligvis den mest udkældte font nogensinde, fordi den ofte er blevet brugt upassende, for eksempel på gravstene og advarselsskilte. Desuden flittigt brugt af skolelærere og pædagoger – samt af designere, der vil være ironiske.

Futura

► **Udviklet i 1927** af **Paul Renner**. Bygger på geometriske former i tråd med **Bauhaus**-designprincipperne. Blev i mange år brugt til markedsføre **Volkswagen**. Signaturskrift for **Ritter Sport**. Ses ofte på emballage, annoncer, reklameskilte, bogomslag, filmplakater og i talrige andre sammenhænge.

Baskerville

► **Udviklet 1757** af **John Baskerville**. En af de hyppigst brugte skrifttyper i litteraturen. Designeren, som også stod bag et generelt kvalitetsløft af bøgernes papir- og tryk kvalitet, anvendte selv sin skrifttype i blandt andet John Miltons "**Det tabte paradys**" (1758) og den meget udbredte 1761-bibel. Baskerville-skriften betragtes som særdeles smuk og velproportioneret.

Gotham

► **Udviklet af den amerikanske designer Tobias Frere-Jones** i 2000 til magasinet **GQ** og inspireret af skilte i New York. Blev verdenskendt med **Barack Obamas** valgkampagne, hvor ord som "Hope", "Change" og "Yes We Can" var skrevet med Gotham. Også **Coca-Cola** og **Starbucks** bruger skrifttypen.

Textura

► **Textura er verdens første skrifttype til bogtryk**, udviklet af **Johann Gutenberg** til den første trykte bibel i cirka 1450. Baseret på den indtil da håndskrevne gotiske skrift, der var mest almindelig i Europa fra 1150'erne til langt ind i 1600-tallet.

Fraktur

► **Fraktur er en gotisk skrifttype** udviklet i 1500-tallet som bestillingsopgave af kejser **Maximilian** og benyttet langt ind i det 17. århundrede. Især i Tyskland brugt helt op i det 20. århundrede. Er efterhånden blevet synonym med nazitiden, men traditionelle aviser som **Frankfurter Allgemeine** og norske **Aftenposten** bruger den stadig i sidehovedet. Har de senere år oplevet flere renessancer i subkulturer, eksempelvis heavy metal-musikmiljøet.

Georgia og Verdana

► **Udviklet i 1990'erne** af **Matthew Carter** til Microsoft Windows. Formålet var at skabe skrifttyper specifikt til læsning på computerskærme, som dengang havde ret grov opløsning. Derfor er bogstaver, der kunne ligne hinanden (som b og h), tegnet tydeligt forskellige. Findes i de fleste operativsystemer og browsere. **Ikea** bruger Verdana overalt i virksomhedens materiale.

Cooper Black

► **Udviklet af Oswald Bruce Cooper** i 1921. Blev solgt under devisen "for langsynede trykkere med nærsynede kunder". Mange varemærkers logoer er sat med Cooper Black, for eksempel lavprisflyselskabet **easyJet** og tegneseriekatten **Garfield**. Også kendt fra albumcovers som The Beach Boys' "**Pet Sounds**", The Doors' "**L. A. Woman**" og mange flere.

